

PSYKOLOGITYÖ LAPSIPERHEEN EROPROSESSI- JA TUOMIOISTUIN TYÖSKENTELYYSSÄ – SUOSITUS HYVIKSI KÄYTÄNNÖIKSI

TNK:n kokouksen 12.12.2017 pohjalta (viimeinen versio)

Tässä suosituksessa hyväksi käytännöiksi keskitytään niihin lapsiperheen eroon liittyviin julkisiin lakisääteisiin palveluihin, joissa psykologi voi olla mukana työntekijänä. Työntekijänä psykologi voi olla vasta sen jälkeen, kun hän on saanut riittävän pätevyyden ja kokemuksen sekä tehtävän suorittamiseen tarvittavan oman kunnan sosiaalilautakunnan valtuutuksen. Suositusta täydentää taustamateriaali, joka löytyy Suomen Psykologiliiton verkkosivulta.

Perheen eroproessin eri vaiheissa vanhemmille on tarvittaessa käytettävissä eri lakeihin perustuvaa **kolmea** sovittelunimikkeellä olevaa palvelua, joilla kullakin on omat säädöksensä ja toimintaehtonsa, ja joista psykologin on tärkeä olla perillä työroolinsa selkiyttämiseksi. Psykologi voi toimia **perheasioiden sovittelijana** (AL, 411/1987), **asiantuntija-avustajana tuomioistuinsovittelussa** (RiitsovL 394/2011, 351/2014), **olosuhdeselvityksen tekijänä ja siihen liittyvän lapsen kuulemisen toteuttajana** (LHL, 1983) sekä **täytäntöönpanosovittelijana** (TpL, 1996/619) ja **siihen liittyvän lapsen kuulemisen toteuttajana**. Psykologi voi olla todistajana oikeudessa tietyin rajoituksin.

TOIMINTA SOPIMISEN JA RATKAISUN ERI Foorumeilla

Ennen tuomioistuinkäsittelyä

Ennen tuomioistuinkäsittelyä psykologi voi toimia **perheasioiden sovittelijana** (AL, 411/1987). Perheasioidensovittelu koskee eron harkintaa, erojärjestelyjä sekä eroon sopeutumista ja on pääasiassa vanhempien välinen neuvotteluapu. Sovittelijan tehtävänä on erityisesti kiinnittää huomiota perheeseen kuuluvien alaikäisten lasten aseman turvaamiseen.

- Psykologin tulee ottaa huomioon, että toiminta on lakisääteistä, jota toteuttavat kunnan sosiaalilautakunnan nimeämät yhteisöt /tahot tai aluehallintoviraston määräämät henkilöt.
- Asiakasruhteen alussa on tärkeätä, että kummankin vanhemman kanssa selkeästi määritellään työskentely perheasioiden sovitteluksi, jotta kaikilla osapuolilla on yhtenäinen käsitys yhteistyön luonteesta ja rajoista.
- Työtä koskee ankaroitettu vaitiolovelvollisuus. Sovittelija ei saa antaa tietoja kenellekään ulkopuoliselle, eikä hän saa todistaa oikeudessa (todistamiskielto) paitsi vanhempien suostumuksella, eikä antaa työstä asiantuntijalausuntoja.
- Poikkeuksen ankaroitetusta vaitiolovelvollisuudesta tekee lastensuojeluilmoituksen tekemisvelvoite.
- Työtä koskee myös rajoitettu potilaskirjanpitovelvollisuus, eikä psykologi perheasiain sovittelijana toimiessaan saa tutustua lasta tai vanhempaa koskeviin asiakirjoihin. Sovittelija ei kirjaa keskusteluja, ainoastaan käyntimerkinnot ja työmuotomaininnat.

Ennen tuomioistuinkäsittelyä psykologi voi toimia **asiantuntija-avustajana tuomioistuinsovittelussa** (RiitsovL 394/2011, 351/2014). Asiantuntija-avusteinen huoltoriitojen tuomioistuinsovittelu on tuomioistuimessa oikeudenkäynnin vaihtoehto.

- Kunnat nimeävät käräjäoikeuksien käyttöön sovitteluistunnossa sovittelijatuomarin työpariksi asiantuntija-avustajan, jolta edellytetään psykologin, sosiaalityöntekijän tai lastenpsykiatrin koulutus tai muu soveltuva ylempi korkeakoulututkinto, tarvittava täydennys- ja lisäkoulutus ja

kokemus työskentelystä eroperheiden kanssa (LHL 17 c §) sekä oikeusministeriön sovittelukoulutus.

- Työpari ei saa ilmaista tuomioistuinsovittelussa esiin tulleita asioita ulkopuolisille. Asiantuntija-avustajana tuomioistuinsovittelussa toiminut psykologi ei myöskään saa todistaa oikeudessa.
- Asiantuntija-avustajan keskeisin tehtävä on tuoda sovittelun käyttöön lapsen kasvua ja kehitystä koskevaa tietoutta vanhempien sopimusten avuksi.
- Asiantuntija-avustaja ei kuitenkaan tee kyseisessä asiassa suosituksia tai asiantuntijakannanottoja vaan pyrkii edistämään vanhempien omaa harkintaa ja yhteistyötä lapsen edun mukaisten sopimusten saavuttamiseksi.
- Psykologi toimiessaan asiantuntija-avustajana on esteellinen sovittelutehtävään, jos hän on aiemmin työskennellyt saman perheen kanssa. Hän ei voi myöskään sovittelun jälkeen toimia muissa työrooleissa kyseisten asiakkaiden kanssa.

Tuomioistuinkäsittely

Mikäli lapsen huoltoon, asumiseen ja/tai tapaamisoikeuteen liittyvät asiat eivät selviä sovittelupalveluiden kautta, vanhemmat voivat viedä nämä asiat joko huoltoriidan tai täytäntöönpanosovittelun kautta oikeuden ratkaistavaksi. Tuomioistuin voi pyytää **olosuhdeselvityksen** virkateitse lapsen asuinkunnan sosiaali- ja terveyslautakunnalta. Psykologi voi toimia kunnan sosiaalitoimen perustaman työryhmän jäsenenä työparina olosuhdeselvityksen tekijänä ja siihen liittyvän **lapsen kuulemisen toteuttajana** (LHL, 1983). Psykologin rooli rajoittuu näiden tehtävien suorittamiseen.

- Psykologi on esteellinen ryhtymästä työntekijäksi rooliristiriitoihin liittyen, jos hänellä on joko aikaisempia ammatillisia tai työroolin ulkopuolisia epävirallisia yhteyksiä, jotka jäävävät hänet.
- Psykologi ei työskentele tuomioistuinkäsittelyssä vain toisen vanhemman kanssa eikä anna tuomioistuimelle kirjallisesti lapsen toista vanhempaa ja/tai lasta koskevia arvioita tapaamatta heitä kaikkia.
- Huoltoriidassa psykologi voidaan kutsua oikeuteen, jolloin hän vastaa kysymyksiin todistajana antamansa olosuhdeselvityksen pohjalta.
- Olosuhdeselvityksen tarkoituksena on antaa tuomioistuimelle lisää tietoa vanhempien ja lapsen elämäntilanteista, lapsen olosuhteista kummankin vanhemman luona sekä seikoista, joilla on ratkaisun ja lapsen tulevaisuuden kannalta oleellista merkitystä. Psykologi ei voi asettua päätöksentekijän asemaan, vaan tuomioistuimella on käytettävissään paljon muuta aineistoa lapsen edunmukaisen päätöksenteon perustaksi kuin olosuhdeselvitys.
- Olosuhdeselvitykseen tarvittava materiaali koostuu kaikesta siitä havaintomateriaalista, jonka työryhmä kokoaa haastattelemalla vanhempia sekä lapsen kuulemisen ja kotikäyntien kautta.
- Psykologilla on sekä olosuhdeselvityksen tekijänä että täytäntöönpanosovittelijana oikeus salassapidon estämättä saada viranomaisilta ja muilta sosiaalihuollon asiakaslain 20 §:ssä mainituilta tahoilta kaikki tarpeelliset tiedot tehtävän toteuttamista varten
- Selvitysprosessin lopuksi työntekijät laativat yhteisen kirjallisen yhteenvedon eli ns. olosuhdeselvityksen, jossa kuvataan myös lapsen kuuleminen. Olosuhdeselvityksestä ilmenee millaiset johtopäätökset ja mahdolliset suositukset selvitysentekijät antavat oikeudelle.
- Kummallekin vanhemmalle varataan oma aika selvityksen lukemista varten, jossa tilaisuudessa vanhemmalla on mahdollisuus käydä keskustelu selvitysentekijöiden kanssa siitä, mihin seikkoihin kannanotot perustuvat. Olosuhdeselvitystä ei muuteta, vain asiavirheet korjataan. Vanhemmat saavat halutessaan kopion olosuhdeselvityksestä.

Mikäli lainvoimainen vanhempien tekemä ja sosiaaliviranomaisen vahvistama sopimus tai oikeuden päätös lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta ei käytännössä toteudu, vanhempi - joko tapaava tai lähivanhempi - voi hakea sopimuksen/päätöksen täytäntöönpanoa tuomioistuimesta.

Täytäntöönpanosovittelu on oikeuden määräämä työskentely ja psykologi voi toimia täytäntöönpanosovittelijana (TpL, 1996/619).

- Psykologi voi toimia täytäntöönpanosovittelijana, mikäli kunta on nimennyt hänet täytäntöönpanosovittelijaksi ja tuomioistuin on määrännyt hänet ko. sovittelutehtävän suorittajaksi.
- Työ voidaan toteuttaa yksin tai parityönä sen mukaan, miten tuomioistuin on määrännyt ko. tehtävän suoritettavaksi.
- Täytäntöönpanosovittelu sisältää aina myös lapsen kuulemisen.
- Täytäntöönpanosovittelija/-sovittelijat toimittavat tuomioistuimelle sovittelusta kertomuksen.

Lapsen kuuleminen tuomioistuinkäsittelyssä

Lapsen kuuleminen ei ole yksittäinen eikä irrallinen työtehtävä, vaan se kuuluu osana edellä esitettyihin olosuhdeselvitykseen (LHL 11§) ja täytäntöönpanosovitteluun (TpL 11§) liittyvään työparityöskentelyyn. Lapsen kuulemisen suorittamista ei saa sekoittaa muihin psykologitapaamisiin.

- Psykologi varmistaa, että lapsi saa psykologisesti vapaan ja turvallisen tilan sekä autonomian tulla kuulemistilanteisiin.
- Lapsen kuulemisen tulee toteutua yhteistyössä vanhempien kanssa niin, että lasta tapaava psykologi voi saada aikaan riittävän luottamuksellisen suhteen kumpaankin lapsen vanhempaan.
- Kun lapselle on kerrottu, että kuulemisen suorittava psykologi on keskustellut vanhempien kanssa lapsen kuulemistilaisuuteen tulosta, menettely tukee lapsen luottavaisen ja turvallisen suhteen muodostumista lapsen ja psykologin välille.
- Lapsen kuulemisen tavoitteena on tuoda esiin lapsen itsensä kannalta oleellisia asioita päätöksiä tehtäessä sen kautta, että vanhempien tapaamisen ja kaiken muun tiedon lisäksi työntekijä tapaa lasta kahden kesken. Lapsen tapaamisten kautta selvitetään lapsen omat toivomukset, ajatukset ja näkökulmat sikäli kuin se on lapsen ikään ja kehitystasoon nähden on mahdollista eikä lasta suostutella kaikkien ajatustensa julkistamiseen.
- Lapsen kuuleminen ei ole lapsen tutkimista/testaamista, vaan psykologi hankkii tietoa lapsen näkökulmasta ja kokemuksista rohkaisemalla lasta oma-aloitteeseen kerrontaan tavoitteena saada lisää ymmärrystä kiistanalaisiin kysymyksiin lapsen itsensä tuottamana. Lasta ei suostutella kaikkien ajatustensa julkistamiseen. → ks. thl/lastensuojelun käsikirja.
- Lapselle ei voida luvata, että hänen kertomansa jäisi vain lapsen ja työntekijän väliseksi.
- Psykologi kiinnittää erityistä huomiota vanhempien keskusteluissa siihen, että vanhempia autetaan kestämään heidän omia mahdollisia pettymyksen ja pelon tunteitaan koskien lapsen esille tuomia tai lapsen kautta esille tulleita asioita.
- Tuomioistuin on päätöksentekijä ja sille tulee kertoa kaikki sellaiset tiedot, joilla voi olla mahdollisesti merkitystä asiassa.
- Lapsi ei päättää asioistaan itse, vaan vastuu päätöksistä on aina aikuisilla. Tätä korostetaan vanhemmille vanhempien tapaamisissa ennen lapsen tapaamista sekä erityisesti lapselle kuulemistilanteessa.

Yleiset suositukset

- Psykologin toiminnan tulee olla tasapuolista, kaikkia osapuolia kunnioittavaa ja avointa sekä perustua vähemmistöjen tasa-arvoiseen kohteluun.
- Psykologin tulee tietää ja noudattaa työtä koskevat lait ja asetukset sekä niihin sisältyvät erityismääräykset salassapitovelvollisuuden, tiedonsaantioikeuden ja lapsen itsemääräämisoikeuden osalta.
- Psykologin on tärkeä työssään osata erotella erokriisin ja muiden tekijöiden merkitystä lapsen ja muun perheen hyvinvoinnissa.
- Työskentely edellyttää täydennyskoulutusta, työnohjausta ja kykyä itsereflektioon. Tämä toteutuu luontevimmin kokeneemman kollegan kanssa yhteistyössä.
- Työn erityispiirteistä johtuen suositellaan parityöskentelyä ja erityisen vaikeissa huoltoriitatilanteissa työskentelyä työryhmän kanssa.
- Psykologi sovitautuu moniammatilliseen työpari- ja tiimityöhön. Psykologi kunnioittaa toisten ammattikuntien osaamista ja käytäntöjä sekä selkiyttää oman asiantuntemuksensa perusteita.
- Psykologin tulee kyetä erottamaan työskentelytavat psykoterapiasta. Psykologin toiminta on perheenjäsenille tukea antavaa ja ymmärrystä lisäävää selvittely-, tiedonhankinta- ja sovittelutyössä.
- Eroprosessityöskentelylle tulee varata riittävästi aikaa ja työskentelyn tulisi sisältää useampia tapaamiskertoja.
- Prosessissa tulee ottaa huomioon kaikki osalliset jäsenet. Kun lapsi on vanhempiensa yhteishuollossa, psykologi työskentelee kummankin vanhemman kanssa ja kohtelee heitä tasaveroisina. Mikäli vain toisella vanhemmalla on huoltajuus, psykologin toiminta on tuomioistuinprosesseissa tasapuolista kumpaakin vanhempaa kohtaan.
- Mikäli vanhempi tulee yksityisenä toimivan psykologin vastaanotolle lapsen huoltoasioissa, psykologin on ensin selvitettävä, onko vanhemmalla meneillään tuomioistuimessa oikeusprosessi. Jos näin on, psykologi ei voi työskennellä vanhemman kanssa lapsen huoltoasioissa, vaan hän ohjaa vanhemman asianmukaisesti palveluihin. Psykologi voi työskennellä vanhemman kanssa oikeusprosessin päätyttyä helpottamaan eroprosessin läpikäymistä.
- Ohjaus perheasioiden sovitteluun on paikallaan silloin, kun vanhempi harkitsee parisuhteen eroa ja lapsen elämän järjestelyä eron yhteydessä. Myös tuomioistuinsovittelu on käytettävissä, mikäli myös toinen vanhempi siihen suostuu.
- Lapsen ollessa mukana yhteiskeskusteluissa vanhempien kanssa tai yksin tapaamistilanteessa psykologi sovittaa keskustelukielen vastaamaan lapsen kehitystasoa.
- Lapsen edun ja hyvinvoinnin tulee olla kaikkien osallisten ensisijaisena tavoitteena.
- Työskenneltäessä eronneen perheen lapsen asioissa lapsen viralliset huoltajat on tärkeä aina ensin varmistaa.

SUOSITUKSIA EROPERHEPALVELUIDEN KEHITTÄMISEKSI

- Kehittämistyötä tarvitaan lisää perheneuvolapalveluiden moniammatillisen- ja parityöskentelymallin laajentamiseksi ja vahvistamiseksi perheasioiden sovitteluun sekä erityisesti olosuhdeselvitykseen ja täytäntöönpanosovitteluun. Kehittämistyöhön tulisi ottaa mukaan myös käräjäoikeuden tuomareita ja parityömalli pitäisi tuoda tutuksi täytäntöönpanosovitteluun osallistuville.
- Eri erosovittelumuotojen riittävä resursointi tulisi taata kuntalaisten käyttöön. Se

ennaltaehkäisee perheiden eroprosessien jumiutumista vaikeiksi ja pitkiksi kiistoiksi. Jotta eroperheet onnistuvat saamaan oikea-aikaista palvelua, palveluiden saatavuudesta on tiedotettava tehokkaasti.

- Lapsen kuuleminen -työmenetelmää tulisi kehittää siten, että kuuleminen perustuisi sekä kehityspsykologiseen tietoon että lapsen ja vanhemman vuorovaikutuksen asiantuntemukseen. Tulisi selvittää ja selkiyttää, mitä lapsen kehitystason huomioon ottaminen ja lapsen etu tässä yhteydessä tarkoittaa sekä miten lapsen kuuleminen voidaan toteuttaa aiheuttamatta haittaa lapsen ja vanhempien välisille suhteille.
- Lapsen ja vanhemman valvottuja tapaamisia tulisi kehittää niin, että ymmärrettäisiin ja arvioitaisiin lapsen näkökulma, miten lapsi tilanteen kokee ja millaista tukea hän niissä tarvitsee. Lapsen psyykkistä turvallisuutta tapaamistilanteessa tulee vahvistaa tarpeen mukaisella tuella ja ohjauksella.
- Lapsiperheen eroprosessityöskentelyssä tulee ajoittain esiin tilanteita, joissa lapsi kieltäytyy tapaamasta toista vanhempaa, vaikka vanhemmilla on voimassa oleva sopimus lapsen tapaamisoikeudesta. Näissä tilanteissa on tärkeä selvittää, onko kyse lapsen kaltoin kohtelusta tai muusta tapaamista vaikeuttavasta seikasta, vai siitä, että toinen vanhempi pyrkii systemaattisesti vieraannuttamaan lapsen tapaavasta vanhemmasta.
- Psykologien yliopistolliseen koulutukseen tulisi kehittää syventävä eroperheasioiden asiantuntijakoulutusohjelma, jossa käydään läpi asiaa koskevat lait, menettelytavat, työntekijän roolit sekä työmallit ja ilmiöt. Koulutus rakentuisi niin, että se antaa lisää valmiuksia toimia asiantuntijana tuomioistuinsovittelussa sekä valmiuksia perheasioiden sovitteluun, täytäntöönpanosovitteluun, olosuhdeselvitystehtävän suorittamiseen ja lapsen kuulemiseen.
- Tulisi kehittää koulutuskokonaisuuksia yhteistyössä perheneuvoloiden kanssa eri organisaatiotasolla toimiville työntekijöille tavoitteena koordinoita kuntien paikallisten eroperhepalvelujen järjestämisvelvollisuutta.